

KÉT INTERJÚ

„TUDJÁK, MIT? SÉTÁLJUNK EGYET!” *EMBERTUDOMÁNYOK MÁSUTT ÉS MINÁLUNK*

– *A magyar szakos diákok azóta tanulnak kognitív nyelvészetről ezen az egyetemen, amióta te beszélsz nekik róla. De hogyan jutottál el te a kognitív nyelvészetig?*

– Kognitív nyelvészetrel én elég régen kezdtem foglalkozni, csak akkor még nem tudtam, hogy azt majd így fogják hívni. Tulajdonképpen, ha azt nézzük, amit a *Világunk, a nyelv* bizonyos fejezeteiben 1978-ban megírtam, az a mai felfogás szerint egészen jól beleillik a kognitív nyelvészetbe, de azt akkor még nem nevezhettem kognitív nyelvészetnek, hiszen az világviszonylatban is akkor volt kialakulóban, főleg Amerikában. Körülbelül azzal egyidőben jelentek meg Eleanor Rosch tanulmányai a prototípus-elméletről. Ő nem nyelvész volt, hanem pszichológus, de az ő munkája aztán a nyelvészek számára is nagyon fontos lett. Ugyanakkor kezdett kinőni a generatív grammatikából is a kognitív nyelvészet, amiről eleinte még a művelői is azt hitték, hogy az is generatív grammatika. (Egyesek még mindig azt hiszik.) Tudniillik ez volt akkor az uralkodó paradigma a nyelvészetben, és aki igazából valami mást akart csinálni, az is úgy gondolta, hogy akkor jár jobban, ha az uralkodó paradigmán belül maradva azt próbálja tökéletesíteni. Később a kognitív nyelvészet kibontakozott, nagyon szerteágazóvá lett, és ma már egyre jobban látszik, hogy ez tulajdonképpen egy új paradigma a nyelvészetben; jelenleg annyiféle van belőle, ahány szerző műveli. Ebből persze az is következik, hogy ahogy mi itt Kolozsváron foglalkozunk vele, az is egy sajátos formája.

– *Mit gondolsz, miért éppen a hetvenes évek végén kezdődött el a paradigmaváltás Amerikában és nálad is, van-e jelentősége ennek az egybeesésnek? A másik kérdés pedig az, hogy: ha annyiféle a kognitív nyelvészet, mitől lehet ezt a sokfélélet mégis kognitív nyelvészetnek nevezni?*

– Nem tudom, hogy az időbeli egybeesésnek van-e különösebb jelentősége; az én számomra mindenképpen nagyon fontos volt, hogy én sokáig úgy gondolkoztam, hogy nem tudtam a nyugati nyelvészek eredményeiről. Tehát nekem egy csomó mindent úgy kellett kitalálni, sok olyasmit is persze, amit ott már előttem kitaláltak, de azt sose bántam, mert annak is megvan a maga haszna: amit az ember maga talál ki, azt nagy valószínűséggel érti is, nemcsak átveszi valahonnan. Másrészt így könnyebb volt olyan dolgokra is rájönnöm, amire mások nem, mert nem befolyásoltak a már meglévő értelmezések.

Mármost, hogy a sokféle kognitív nyelvészetet mi tartja mégis össze? Leginkább tán az, hogy valamilyen módon mindegyik nagyon jól integrálható abba, amit úgy neveznek

mostanában, hogy kognitív tudomány. Ez egy sok tudományt összefogó interdiszciplináris terület, tehát a kognitív pszichológiától és a nyelvésztől a mesterségesintelligencia-kutatásig, biológiáig, etológiáig, logikáig és tudományelméletig nagyon sok minden jön itt össze. Ezt a tudományt elsősorban az érdekli, hogy az ember hogyan ismeri meg a környezetét, a világot, hogyan „fordítja le” olyan szimbólumokra, amelyekkel aztán mentális műveleteket végezhet, illetve hogy ezt a tudását milyen módon fogja a viselkedésében hasznosítani. A kognitív nyelvészet azt az újdonságot hozta, hogy a nyelvet nem próbálja nagyon szigorúan különválasztani a gondolkodástól és a megismeréstől, hanem éppen arra kíváncsi, hogy ezek hogy működnek össze. Ebből sajátos kutatási területek jönnek létre, mert ha a nyelvész ilyen összefüggésben kezdi vizsgálni azt, hogy az emberek hogy beszélnek, akkor egy csomó olyan kérdése lesz neki, ami a korábbi nyelvészetben legfeljebb csak érintőlegesen került elő; ezek most mind központi kérdésekké válnak. Ilyen például az a felismerés, hogy az emberi nyelv ízig-vérig metaforikus. Ezt ugyan Csúry Bálint már 1910-ben nagyon szépen és világosan megírta, de ma ez már nemcsak megfogalmazódik, hanem a metaforakutatás szinte részdiszciplínává nőtte ki magát a kognitív nyelvészetben belül, és további elméletek épülnek rá, amelyek már a metaforikusság nyelven kívüli következményeivel is foglalkoznak.

Egy másik jellegzetes kutatási terület a kategorizáció elmélete. Ahhoz, hogy beszélni tudjunk a világról, mindenekelőtt az kell tudnunk, hogy mit minek kell nevezni, és mit kell éppen annak nevezni. Erre kell hogy legyen egy konvenciónk, ami azt jelenti, hogy a nyelv tulajdonképpen egy olyan konvencionális rendszer, ami ugyanakkor egy nagyon sajátos implicit elmélet is arról, hogy milyen a világ, és benne mi micsoda. Vagyis tagolnunk kell valahogy a világot, de nem akárhogyan, hanem másokkal egyeztetve, mert különben nem tudnánk egymást megérteni. Van, aki ezt szoros összefüggésben levőnek látja a gondolkozással, van, aki megpróbálja ezt egy kicsit különválasztani, és tudatosítani azt, hogy ez a kategorizáció tulajdonképpen a beszédhez szükséges, és nem biztos, hogy amit valamilyen módon mondunk, azt okvetlenül úgy is gondoljuk. De még aki így különválasztja is ezt a kettőt, az is számol vele, hogy bizonyos területeken a gondolkozásunkat nagyon is befolyásolhatja az, hogy hogyan beszélünk a világról. Itt persze differenciálni kell, tudniillik vannak olyan területek, mégpedig a közvetlenül megtapasztalható tárgyi világról való beszéd, ahol a gondolkozásunk nincsen annyira kiszolgáltatva a nyelvi kategorizációnak. A tárgyi világ kategorizálása közben nem vagyunk tisztára csak a nyelvi kategorizációra utalva, hanem ott van egy olyan is, hogy érzékszervi kategorizáció (tehát az, hogy valami ránézésre milyen), van egy viselkedési kategorizáció, ami arról szól, hogy mire jó az nekem, mire tudom felhasználni. Aszerint, ahogy ezek a különböző kategorizációk fedik vagy nem fedik egymást, módunkban áll, hogy a fogalmi rendszert jobban elkülönítsük attól a nyelvi formától, ami esetleg különböző metaforákban egy bizonyos nevet más jellegű tárgyakra is kiterjeszt. Hadd szemléltessem ezt 1978-beli példámmal: *köpeny*-nek nevezzük azt is, amit

magunkra veszünk, *köpeny*-nek hívjuk a földköpenyt is, aztán bizonyos rovarok védőburkát, stb. Na most ezek annyira különböző dolgok a nyelvitől különböző kategorizációk számára, hogy ezekről biztosan más-más fogalmaink vannak: hiába ugyanaz a nevük, az ember mégse fogja a saját köpenyegét összetéveszteni azzal, ami a motorházat borítja, pedig azt is *köpeny*-nek hívják, és nem fogja megpróbálni a motorház köpenyét esős időben magára venni például – itt világosabban el lehet ezeket különíteni.

– *Mi a viszony a különböző kategorizációk között? Nem játszanak azok egymásba, nincsen benne az érzékszervi kategorizációban is egy nyelvi meghatározó (vagy fordítva)?*

– Hát éppen ez az, amit szerintem nem lehet általában megmondani, hanem csak differenciáltan, mert itt azt is kell nézni, hogy miről beszélünk éppen. A kognitív nyelvészet már kezdettől fogva nagy vitában van az úgynevezett objektivista szemlélettel, ami tulajdonképpen a köznapi hiedelmeinknek is az alapja, hogy tudniillik a kategóriák eleve adottak a világban, ott vannak benne, és a mi hozzájárulásunk csak annyi, hogy ezeket a kategóriákat címkével látjuk el, vagyis nevekkal. Ez ma már nagyon naiv szemléletnek számít, hiszen nyilvánvaló, hogy a kategóriák nagy része nem eleve adott, hanem nagyon is függ attól, hogy mi a nyelvünk konvenciói szerint éppen hogyan tagoljuk a világot.

Ez eddig rendben is volna, de ahogy ilyenkor történni szokott, megjelentek olyan végletes vélemények is, hogy a világba minden határt és különbséget csak a nyelvi kategorizáció visz be, mert ott amúgy minden összefolyik, tehát hogy természetes kategóriák egyáltalán nincsenek. Például nincs olyan, hogy macska meg kutya, mi ezeket csak azért kategorizáljuk így, mert a nyelvünk szabályai szerint így tanultuk, és a világban is csak ezért tudunk macskát meg kutyát látni. Hát én konzervatív hajlamú ember vagyok, ráadásul a józan ész is többre becsülöm, mint ahogy illene, és az ilyesmit nehezen tudom bevenni. Én a magam ódivatú módján úgy gondolom, hogy a kutya, az kutya, a macska meg macska, és ez nem függ a nyelvi kategorizációtól. Mert ha okvetlenül nyelvi kategorizáció kell ahhoz, hogy világos legyen, meddig tart a macska, és hol kezdődik a kutya, akkor meg hogy lehet az, hogy ezt nemcsak én tudom, hanem a kutya is, meg a macska is? Mert nagyon is jól tudja mind a kettő, elég megfigyelni, hogyan viselkednek, ha összetalálkoznak. Sőt nemcsak tudják, hanem egyformán is tudják mind a ketten, mégpedig teljes összhangban a mi nyelvi kategorizációnkkal. Vagy ha olyan sincs, hogy vas, mert, ugye, ez is csak a mi nyelvi érzéki csalódásunk, akkor „honnan tudja” vajon a mágnes, hogy mit kell neki vonzani? Vagy akkor mágnes sincs, és mágneses kölcsönhatás sincs, hanem ezt is csak a mi sajátos beszédmódunk láttatja így velünk? Némely filozófusok számára ez biztosan érdekes szórakozás, de meg kellene hagyni annak, nem muszáj mindent komolyan is venni. A fizikus vagy a biológus ezzel nem menne sokra.

Szóval én úgy gondolom, hogy az ilyen természetes kategóriák esetében a nyelvi kategorizáció nemigen befolyásolja azt, hogy mi mit látunk a világban. Ez az egyik véglet. Egészen más a helyzet a másik végleten, mikor olyan szavakat használunk, amelyek esetében

a nyelvi kategorizáció eleve nem is párosulhat érzékszervi kategorizációval. Például mikor olyan szót mondunk, mint amit az óráimon is szoktam említeni: azt, hogy *nemzet*. Itt már fogalmi szinten is nagyon ki vagyunk szolgáltatva annak, hogy adott közösségben, adott időpontban az a szó, hogy *nemzet*, mit jelent. Tudniillik a nemzetről az ember nem úgy szerez tudomást, mint mondjuk a köpenyről, hogy látja valahol, vagy találkozik vele, vagy bánik vele valamilyen módon. Hiszen honnan is tudjuk mi, hogy van nemzet? Onnan, hogy hallottuk mástól. Más meg szintén onnan tudja, hogy hallotta mástól, és mindazt, amit a nemzetről tudunk, csak annak a közvetítésével tudhatjuk, ahogyan mások beszéltek nekünk róla. Tehát nyilvánvaló, hogy „nemzet” fogalmunk is csak ezekből a beszédeseményekből tudhatott kialakulni, és emiatt az ilyen szavak esetében – és általában az absztraktumok esetében – az illető fogalmakról való gondolkozásunkat nagyon is meghatározza az, hogy a beszédben ezek a szavak mit jelentenek. Tehát itt van ez a két véglet; ezenkívül pedig ott van a köztes, átmeneti típusok széles skálája. Például ha azt mondom, hogy *jegyellenőr*. Amit én ezzel megnevezek, az nem olyan, mint a nemzet, hiszen érzékelhető, látható módon tényleg ott van valami a fizikai világban, tehát nemcsak a nyelvi világban létezik, mint a nemzet, de én jegyellenőrt egyszerű ránézésre mégse tudok látni, csak egy embert. Ahhoz, hogy jegyellenőrt lássak ott, nekem azt már tudnom kell róla, hogy ő jegyellenőr, az meg nem látszik rajta. Ez tehát egy köztes eset, nem olyan, mint a köpeny, de nem is olyan, mint a nemzet: a jegyellenőr látható, de ahhoz, hogy csakugyan jegyellenőrnek lássam, ugyanúgy mástól kell előbb megtanulnom, mi az, hogy jegyellenőr, mint ahogy mástól tanulom meg azt is, hogy mi a nemzet, és ahhoz nekem nagyon sokat kell még tudni erről a mi kultúránkról – hogy ez egy olyan kultúra, ahol az autóbuszra felszállva az előre megváltott jegyet ki szoktuk lyukasztani, azt nekünk muszáj csinálni, ha nem csináljuk, megbüntetnek, és az, hogy mi a jegyellenőr, csak ebben az egész rendszerben érthető meg.

– *Nem ugyanez van a köpennyel is? Csak ott magától értetődőbb ez a sok tudás. Visszavezethető-e az egyik véglet a másikra, vagy sem?*

– Persze, egy kicsit a köpennyel is ez a helyzet (a köpeny már tulajdonképpen nem is természetes kategória, vagyis nem éppen olyan, mint a macska), de hogyha a köpeny egy teljesen más valami volna, akkor nem is beszélhetnénk fokozatosságról. A köpenyről is van egy csomó háttértudásunk (mint egyébként a macskáról is), tudjuk, hogy azt magunkra szoktuk venni, stb., de amiben a kettő alapvetően különbözik, az az, hogy a köpenyről ránézésre is meg tudom mondani, hogy az egy köpeny, a jegyellenőrrel meg nem (és pontosan ezt szokta kihasználni). – Ami meg a két végletet illeti, nem hiszem, hogy itt a visszavezetés lenne a dolgunk, hanem inkább azt kellene leírni, hogy az egyik végétől a másikig, a különböző fokozatokon keresztül, mert több is van, mint amit itt említettem, hogyan növekszik a kategorizáció komplexitása, és végül hogy ezek a különböző komplexitású komponensek hogyan integrálódnak mégis egy működő rendszerbe. Sejtésem szerint ez nagyjából a beszédevolúció történeti vonalának is megfelelne.

– *Mi volna még az, amiben a kognitív nyelvészet újat hozott a korábbi nyelvészethez képest?*

– Hát ami még sajátosan jellemző a kognitív nyelvészetre, az az, hogy a szemantika sokkal nagyobb szerepet kap benne, mint mondjuk a generatív grammatikában, éspedig nemcsak általában mint jelentéstan, hanem mint olyan, aminek nagyon sok köze van a szintaxishoz, tehát ami nélkül bizonyos mondattani problémákat egyszerűen nem lehet értelmezni. (Ezt azért emelem ki, mert a klasszikus generativisták szerint a szintaxis független a szemantikától.) Különösen jellemző, hogy a szemantikában azokat a rendszerező elveket keresi, amik szerint az egyes szemantikai egységek rendszerbe szerveződnek, és ahogy ennek a rendszernek a komponensei egymásra épülnek, egy nagy hálózatba, s együttesen lehetővé teszik az ember számára, hogy beszélni tudjon a világról. Ezt én úgy neveztem el, hogy *nyelvi világmodell* – ez tulajdonképpen az az implicit elmélet a világról, amiről már beszéltünk. De ez nemcsak arról szól, hogy mit minek kell nevezni konvencionálisan, hanem arról is, hogy ha a dolgok között valamilyen relációt veszek észre, azt milyenfajta relációnak fogom minősíteni, és annak aztán milyenfajta mondattani megvalósításai lehetségesek. De az már inkább a szintaxisra tartozik; ami a kognitív nyelvészet tulajdonképpeni területe, az ennek a nyelvi világmodellnek a vizsgálata.

Erről a nyelvi világmodellről még érdemes elmondani, hogy nyelvspecifikus, tehát nyelvenként különböző; emiatt akár azt is lehet mondani, hogy az nem egészen úgy van, hogy mi mindnyájan ugyanabban a világban élünk, s a különbség csak annyi volna, hogy ki-ki úgy beszél róla, ahogy az ő nyelvi szabályai szerint lehet, hanem abban sincsen nagy túlzás, ha azt mondjuk, hogy az emberek annyiféle világban élnek, ahány nyelven beszélnek róla, és ez a fogalmi rendszerüket is érinti. A szoros értelemben vett gondolkozásukat nem biztos, de a fogalmi rendszerüket mindenképpen. Ez a hatás legkevésbé a természetes kategóriák esetében érvényes, itt a különböző nyelvi világmodellek nagyon hasonlítanak egymáshoz, és persze a fogalmi rendszerek is, de már itt sem pontosan egyformák, leginkább pedig az absztraktumok esetében érvényesül a nyelvi világmodell hatása a fogalmi rendszerre. Úgy is mondhatnánk, hogy a természetes kategóriák az univerzális felé közelítik a nyelvi világmodelleket és fogalmi rendszereket, a nagyon komplex, tisztára konvencionális kategóriák pedig a partikuláris felé. Az például, hogy *kutya* vagy *macska*, az nagyjából fogalmilag is ugyanazt jelenti magyaroknak, románoknak – nincsen nagy különbség. De ha azt veszem, hogy *nemzet*, akkor észrevesszük, hogy itt már a két nyelvi világmodell nem talál, nem egyezik. A magyar *nemzet* szó nem pontosan ugyanazt jelenti, mint a román *națiune*, emiatt aztán a magyar politikus fejében másmilyen nemzet-fogalom van, mint a román politikuséban.

Ez aztán nagyon sok kellemetlenségre ad okot és alkalmat. Meg lehet figyelni, ahányszor a román parlamentben olyan problémáról van szó, ahol a *nemzet* fogalom nagyon fontos, ott szinte szükségszerűen ki fog törni a botrány a magyarok és románok között.

Mégpedig azért, mert nemcsak a szójelentések nem találunk (hogy úgy mondjam, nem talál a szó), hanem a fogalmak se találunk, de mi az ilyen fogalmakhoz is úgy viszonyulunk mégis, mint a macska- vagy köpeny-szerűekhez, tehát azt gondoljuk, hogy ha más mást ért a nemzet, ez azért van, mert ő nem tudja, mi az, hogy nemzet. Megpróbáljuk neki megmagyarázni: „A nemzet nem az, aminek te értesz, hanem egész más.” Mert nagyon nehéz nekünk észrevenni, hogy ezt már inkább úgy kellene mondani: „Ti ezt értitek a nemzet, mi meg ezt értjük a nemzet; és ezt vegyük kölcsönösen figyelembe.” De nem így mondjuk, mert nem úgy tevődik fel, hogy nem talál a két konvenció, hanem úgy, hogy mindegyik abszolútnak hiszi a maga nemzet-fogalmát, és a másikat akarja meggyőzni arról, hogy a nemzet nem az, aminek ő hiszi. Itt már nagyon jól látszik az is, ami most már a kognitív nyelvészeti kutatásokban is előkerül, s amit Karácsony Sándor már a harmincas években megírta: a nyelv egy társaslogikai rendszer. Amiben nagyon nagy bölcsesség van, tudniillik ha a logika többek közt azzal foglalkozik, hogy a lehetséges igazságokat vizsgálja, akkor hamar kiderül, hogy a nyelv csakugyan egy társaslogikai rendszer, megvannak a konvencionális kategóriák, és ebben a konvencionális rendszerben bizonyos kijelentések igazak. De ezeket az igaz kijelentéseket egyik rendszerből nem mindig lehet változtatás nélkül átvinni egy másik rendszerbe, mert ott azok már nem biztos, hogy igazak. És ez nem is csak az absztrakciók világára érvényes, hiszen a megtapasztalható dolgok kategorizációja is nagyon különböző lehet: az, hogy *fa*, románul vagy *pom* (termesztett gyümölcsfa), vagy *copac* (erdei/nem gyümölcsfa). Ha én a magam kategorizációja szerint egynek veszem ezt a kettőt, és románul beszélve is ehhez tartom magam, abból baj lesz. Ha magyarul elgondolom, hogy „Ez egy fa”, és azt mondom egy románnak, miközben egy almafára mutatok: „Asta-i un pom” – elfogadja. De ha ugyanezt mondom egy bükkfára mutatva is, akkor nem azt fogja mondani, hogy én rosszul használom a szót, hanem azt, hogy nem mondok igazat. Tehát nem vihetem át a magyar nyelvben érvényes igazságot. Erre a kettőre, hogy almafa meg bükkfa, magyarul mondhatom együtt, hogy *fák*. Románul nem mondhatom.

– *Úgy nem mondhatom. De ha azt mondom, hogy „arbore”, az összefoglalja a kettőt.*

– Az egy aluldefiniáltabb kategória, kevesebb jegyet vesz be a definícióba, és ezért belefér a kétféle „fa”. Most azt lehetne hinni, hogy esetleg arról van szó, hogy a magyar *fa* tulajdonképpen annak felel meg, hogy *arbore*. Csakhogy ez nem egészen így van, mégpedig azért, mert a magyarban az, hogy *fa*, az egy úgynevezett alapszintű kategória, a románban meg az alapszintű kategóriák szintjén az felel meg neki, hogy *pom* és *copac*. Az, hogy *arbore*, már egy alapszintű kategória fölötti kategória, tehát itt csak egy kategóriaszint-átlépéssel lehet ezt a kettőt egymással megfeleltetni.

– *Annyiféle világban lakunk, ahányféleképpen beszélünk a világról. Mi a helyzet az egyazon természetes nyelvet beszélők esetében ebből a szempontból, illetve mi a viszony egy természetes nyelv kategorizációi és az egyes emberek gondolkodása között?*

– Kezdjük ezt tán azzal, hogy tulajdonképpen a *nyelv* főnevünk is hasonlít ahhoz, hogy *nemzet*, ha nem is teljesen olyan. Nyelvvél se találkozott még eddig soha senki, azt, hogy van nyelv (mint „valami”), szintén csak mástól tudjuk. Ezt pedig nagyon is érdemes szem előtt tartani akkor, mikor ezekről a kérdésekről beszélünk. Azt szoktuk ugye mondani: hát ki vonja azt kétségbe, hogy van magyar nyelv? Most attól függ, hogy mit értünk ezen. Ha azt értem, hogy van valami, ami minden egyes embertől függetlenül, mint önálló rendszer létezik, valahol „odakint”, az emberek fején kívül, hát ilyen értelemben biztosan nincsen magyar nyelv. Ha azt értem, hogy ebből a hatmilliárd emberből, ahányan vagyunk a világon, van kb. tizenötmillió, akik minden különösebb nehézség nélkül beszélgetni tudnak egymással – az más kérdés, hogy hellyel-közzel merülhetnek fel megértésbeli nehézségek –, és ebből arra következtetnek, hogy ezeknek az embereknek a fejében van valami olyan tudás, ami lehetővé teszi nekik, hogy meg tudják érteni egymást, hát ilyen értelemben azt is lehet mondani, hogy ez a magyar nyelv, és attól éppen magyar, hogy magyarul lehet vele beszélni. Magyarul, vagyis magyar módra. Ez a beszédnek egy bizonyos módja, ahogyan mi tudunk beszélni. Ezt a módját a beszédnek, ezt csak ez a tizenötmillió ember tudja, senki más a világon; aki ezt meg akarja tanulni, csak ettől a tizenötmilliótól tanulhatja meg. Ha nagyon pontosak akarunk lenni, az mondhatjuk, hogy ez a tizenötmillió magyar nyelv az, amivel a magyar nyelvészek foglalkoznak. Ezek persze sok mindenben hasonlítanak egymáshoz, de az is nagyon valószínű, hogy nincs belőlük két egyforma.

Ha pedig ezek nem teljesen egyformák, akkor bizonyos különbségek biztosan vannak az egyes emberek nyelvi világmodelljében is. Annál is inkább, mert mindegyiknek megvan hozzá a saját tapasztalata, amilyen körülmények között ezt megtanulta; ott vannak a személyes konnotációk például, amik felerősítenek bizonyos kapcsolatokat, bizonyos asszociációkat. A szavak mást-mást jelenthetnek a különböző emberek számára. A nyelvész bizonyos esetekben ez is érdekli, de mert nem írhat le tizenötmillió magyar nyelvet, inkább azzal foglalkozik, amiben ezek feltehetőleg hasonlítanak egymáshoz.

– *A sumér nyelvet az agyagtáblák alapján rekonstruálták; ez ellentmondani látszik annak, hogy például a magyar nyelvet csak a tizenötmillió magyartól lehet megtanulni. Beszélhetünk-e arról, hogy egy ilyen nyelv rekonstruálása meglehetősen utópisztikus?*

– Mielőtt erre válaszolnánk, lássuk tán először is, hogy mivel érdemes a nyelvésznek foglalkozni tulajdonképpen. Ha úgy képzelem el, hogy van egy absztrakt nyelv, úgy emberektől függetlenül, azzal nem fog jól járnunk. Ha olyasmivel akar foglalkozni, ami csakugyan van is, akkor két dolgot vizsgálhat: az egyik az, hogy megfigyeli, ahogy két ember beszélget, és megpróbál egy modellt kidolgozni arra a rendszerre, ami ennek a két embernek a fejében van. Na de miközben ezek beszélgetnek, létrehozunk valamit, ami rögzíthető, ami a beszédnek a produktuma, és a nyelvész azt is vizsgálhatja. Nagyon jó, ha tudja közben, hogy most teljesen más dolgot vizsgál, mint az előbbi esetben. Ott azt vizsgálja, hogy mi van a két ember fejében, milyen az a dinamikus szabályrendszer, aminek a segítségével ez a két ember

beszél, itt meg egy statikus dolgot: azt vizsgálja, hogy mi annak a rendnek a szerkezete, ami ebben a beszédproduktumban megnyilvánul. Minden beszédproduktumban van egy nyelvspecifikus rend, amit csak annak a nyelvnek a dinamikus szabályaival lehet létrehozni, illetve megérteni. Ezeknek a szabályoknak a végeredménye befagyasztva, lemerevítve, rögzítve, mint rend, ott van ebben a produktumban. Ha a nyelvész ezt vizsgálja, akkor nagyon jól teszi, hogyha statikus nyelvészetet művel, tudniillik abban, amit ő vizsgál, nincs semmi mozgás, ott azt írja le, hogy milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy bizonyos nyelvi elem megjelenhessen, milyen korlátozások vannak, stb.; ez egy hosszú, bonyolult mese. Az emberrel meg az az érdekes, hogy a nyelvi képessége úgy működik, hogy ha valamilyen véletlen folytán nagy mennyiségben kerülnek elébe ilyen beszélt produktumok (a sumér agyagtáblák esetében ráadásul nem is hangzó, hanem írott formában), akkor ő ezek rendjéből rekonstruálni tud egy olyan szabályrendszert, aminek a segítségével az olyan és csakis az olyan beszédproduktumokat létre lehet hozni, illetve meg lehet érteni. Ha ezeket a szabályokat megtanulja, és alkalmazni is tudja, akkor az ő fejében megint lesz sumér nyelv. Az persze nem biztos, hogy pontosan olyan lesz ez a szabályrendszer, mint amilyen a sumérok fejében volt. De itt igazából az egyetlen kritérium az, hogy kompatibilis legyen azzal a renddel, ami ezekben a beszédművekben benne van. Az úgynevezett élő nyelvek esetében is összesen ez az egyetlen megkötés; azt, hogy nekünk kettőnknek, hármunknak, tizenötmilliónknak a fejében pontosan milyen az a rendszer, azt mi nem nagyon tudjuk megmondani. De egy biztos: akármilyen is, magyar nyelvű szöveget létre lehet vele hozni, alkalmas erre, és magyar nyelvű szöveget meg lehet vele érteni. Az az érdekes, hogy legalább kétezer esztendeig sumér nyelv nem volt, s aztán megint lett. Mert amíg az agyagtáblák a föld alatt vannak, addig nincs sumér nyelv. Ott vannak az agyagtáblák a föld alatt, és őrzik azt a sajátos rendet, amit csak a sumér grammatikával lehetett létrehozni. Aztán ezek előkerülnek, lesznek emberek, akik ezt kibogozzák, kialakítanak a fejükben egy olyan szabályrendszert, aminek az alapján ők megint tudnak olyan szövegeket produkálni, amit azzal a sumér grammatikával értelmezni lehet.

– *Azt mondtuk, hogy benne van az agyagtáblákban a szabályrendszer, vagyis a produktumban van egy ilyen statikus rend. Nem kellene itt is figyelembe vennünk azt, amit a nyelvi világmodell kapcsán a beszélő és a világa között tételeztünk: hogy ez a viszony nem ennyire közvetlen; hogy a beszédproduktum, a leírt vagy elhangzott szöveg is csak egy nyelvi világmodellen keresztül hozzáférhető? Ebben az esetben nem egyértelmű, hogy benne vannak-e ezek a szabályok a statikus produktumban, vagy egy interakció során képezzük meg őket, értelmezés közben.*

– Ez tán világosabb lesz, hogyha itt helyesbíték. Azt mondd, hogy benne vannak a szabályok, de én nem beszéltem szabályokról. Az agyagtáblákon nincsenek szabályok, ott egy rend van, tehát az annak egy sajátos állapota. Ez a sajátos állapot nem tud véletlenszerűen létrejönni, ezt csak bizonyos szabályok alkalmazásával lehet létrehozni. A

szabály meg az emberek fejében van. Az a rend persze úgy jött létre, a sumér nyelvi világmodellnek megfelelően. Mikor a szabályok rekonstruálásáról beszélek, abban benne van a világmodell rekonstruálása is.

– *Vissza lehet keresni a produktumból a szabályt? És biztos, hogy ugyanahhoz a szabályhoz jutok vissza, amely a produktum rendjét kialakította, ha mondjuk rekonstruálok egy holt nyelvet?*

– Hát éppen erről beszéltem az előbb. Egyáltalán nem biztos. De biztos lehetsz te abban, hogy miközben gyerekkorodban a környezetedtől hallottad a magyar nyelvi beszédproduktumokat, te pontosan ugyanazt a szabályrendszert építetted fel a fejedben, amit hasonló rendezettségű anyagból én építettem fel? Nagyon valószínű, hogy nem.

– *De azért tudunk beszélgetni, valamilyen szinten megértjük egymást.*

– Az egyetlen kritérium, mint mondtam, az, hogy ez a szabályrendszer alkalmas legyen az ilyenfajta beszédművek létrehozására, illetve megértésére. Hogyha a te szabályrendszered alkalmas rá, és az enyém is alkalmas rá, akkor ezen a korlátozáson belül ezek el is térhetnek egymástól. Lehet, hogy te egész más szintaktikai stratégiákat alkalmazva jutsz el egy szöveghez, mint amilyeneket én alkalmazok ennek a megalkotásakor. Ezt nagyon nehéz ellenőrizni, de az a mód, ahogy az ember kialakítja magában ezt a szabályrendszert, az még azt is megengedi, hogy egészen furcsa, egyéni megoldások legyenek – különféle stratégiákkal lehet ugyanarra az eredményre jutni. A generativisták itt persze rögtön azt mondanák, hogy hát az nem egészen úgy van, mert az emberrel veleszületik egy univerzális grammatika, és ez minden ember esetében egyforma; benne van mindenféle lehetőség, és akkor aszerint fognak beállítódni a paraméterek, és aszerint fog kialakulni ez a fajta szabály vagy az a fajta szabály, hogy ennek az univerzális grammatikának milyen elemei kapnak megerősítést a környezettől. Engem eddig még nem tudtak róla meggyőzni, hogy csakugyan egy univerzális grammatika születne velünk; azt én is úgy gondolom, hogy nagyon sok minden velünk születik, de azok nem a beszéléshez, hanem a viselkedéshez szükségesek, és mert a beszéd az egész viselkedésstruktúrára épül rá, annak szerves részeként, nem lehet nem-kompatibilis a viselkedésstruktúrával. Igazából ezek biológiai univerzálék, amik veleszületnek az emberrel, és nem sajátosan arra valók, hogy az ember beszélni tudjon, hanem arra, hogy viselkedni tudjon.

– *Azt mondtad, hogy a viselkedésstruktúrára épül rá a nyelv. Ez mostanában nagyon sokszor elhangzik fordítva, vagyis hogy a nyelvre épül az egész viselkedésstruktúra.*

– Mikor azt mondom, hogy a viselkedésstruktúrára épül a nyelv, akkor itt most a kolozsvári kognitív nyelvészetnek egy specifikumánál vagyunk: mi különös fontosságot tulajdonítunk az etológiai háttérnek. Vagyis annak az evolúciós háttérnek, ami igazából már mind megvolt akkor, mikor az ember elkezdett beszélni. Mikor a beszéd eredetét vizsgálják, akkor természetes, hogy számolnak ezzel a háttérrel. Hanem mikor ennek a nyelvi világmodellnek a szerkezetéről és a szerkezeti univerzáléiról van szó, akkor viszont a

kognitív nyelvészetben már ritkábban szoktak erre hivatkozni. Mikor én azt mondom, hogy a beszéd ráépül a viselkedésstruktúrára, akkor én ezt strukturális és evolúciós értelemben mondom, és nem a beszélő ember aktuális viselkedésére gondolok, hanem az egysejtű állattól kezdve az emberig az állati típusú élő szervezetek viselkedésstruktúrájára, aminek elég nagy része veleszületik az ilyen élőlényekkel, ezeknek a nagyon különböző komplexitásúra. Amire te hivatkozol, az egy másik kérdés, az azzal függ össze, amit az imént a fogalmi rendszerről mondtunk, hogy tudniillik azt a nyelvi kategorizáció is befolyásolja, az emberi viselkedés vezérlésében pedig nagyon nagy szerepe van annak, hogy milyen a fogalmi rendszere.

– *A kognitív nyelvészetben kívül van még egy olyan diszciplína, amelyről nekünk itt Kolozsváron Szilágyi N. Sándor jut az eszünkbe: a konfliktuskezelés tudománya. Ezzel hogy találkozta, miért vált számokra fontossá?*

– Kezdem azzal, hogy a konfliktusokkal való foglalkozás egy tudomány. Mikor az előbb a kognitív nyelvészetről kezdtem beszélni, akkor ezt nem kellett így kihangsúlyozni, mert ezt mindenki természetesnek találja. Itt nálunk viszont a konfliktuskutatás és -megoldás tudomány voltát sajnos még hangsúlyozni kell. Ahhoz képest, hogy mennyi konfliktusunk van, erről elég keveset tudnak nálunk még azok is, akiknek pedig okvetlenül érteniük kellene hozzá. Pedig sok olyan egyetem van a világon, ahol a konfliktustudományból doktori címet lehet szerezni; sok egyetemnek ott van a tanrendjében. A konfliktusmegoldás gyakorlati módzatai, a konfliktusok antropológiája – az antropológia szakosoknak két-három szemeszteres előadásokat tartanak erről. De az is mond valamit, hogy az internet keresője a „Conflict Resolution” kulcsszóra több mint hetvenezer címet hozott be. Még ha nem is mindegyik érdekes, ez mindenképpen azt mutatja, hogy a világon nagyon sok helyen foglalkoznak a konfliktusmegoldás problémáival, mi meg itthon ehhez képest bizony le vagyunk maradva, pedig konfliktusokban mi sem szűkölködünk.

Mikor a konfliktusokkal kezdtem foglalkozni, akkor mindezekről még én se tudtam. Akkor kezdtem a konfliktusok iránt érdeklődni, mikor Bukarestben 89 legvégén végre nem lőttem, és az egész ország tele volt eufóriával, hogy most már egy teljesen más világban fogunk élni. Valamilyen földi paradicsom képe lebegett akkor az emberek szeme előtt, én meg nagyon meg voltam szeppeve, mert elgondoltam, hogy nekünk itt rettenetes konfliktusok fognak a nyakunkba szakadni, és fogalmunk sincs, mit kell velük kezdeni. Én tehát ijedtemben kezdtem a konfliktusokkal foglalkozni. Szerencsére megnyílt a határ, és elkezdtek az emberek jönni-menni. Nagyon sokféle ember jött akkor ide, időnként még olyanok is, akikre tényleg nagy szükségünk volt. Bukarestben találkoztam először olyan emberekkel, akik élethivatásuknak tartották azt, hogy a konfliktusokkal foglalkozzanak, hogy segítsenek az embereknek a konfliktusaik megoldásában és az igazságtalanságok elleni eredményes küzdelemben. Később aztán sok derék embert volt alkalmam megismerni: osztrákokat, franciákat, hollandokat, amerikaiakat, angolokat. Holland barátaim mellett a

kvékereket külön megemlítem, mert azoktól is nagyon sokat tanulhattam. Amióta megvan, a kvéker egyház fő feladatának tartja a konfliktusmegoldást és a békességszerzést, és az a háromszáz éves hagyomány nagyon meglátszik a kvéker szakembereken. Hozzájutottam egy csomó nagyon jó könyvhöz, egy csomó kevésbé jó könyvhöz, és olyanhoz is, aminek aztán semmi hasznát nem vettem. Nagyon kedves emberek voltak, küldtek nekem mindenfélét, hátha jó lesz valamire. Egy része csakugyan jó lett. Közben részt vettem tréningeken, ahol a gyakorlati módozatait is kipróbáltuk annak, hogy mit lehet egy konfliktussal kezdeni, meg hogy hogyan viselkednek az emberek különböző konfliktushelyzetekben.

– *Azon a szovátai tréningen kívül, amelyen együtt vettünk részt, még melyekre gondolsz?*

– Nem nagyon sokra, de volt egy hasonló tréning Marosvásárhelyen is, és részt vettem például 1992 tavaszán az erőszakmentes konfliktusmegoldás európai konferenciáján Berlinben, ahol nagyon érdekes kerekasztalok meg előadások voltak. Ott sok mindent tanulhattam, a helyzetelemzés módszereitől a konszenzusos döntéshozás technikáig. Ezek az alkalmak nekem főleg azért voltak jók, mert az ember sokszor csak azért nem tud gondolkozni valamiről, mert nem tudja verbalizálni, a tréningek meg segítettek megfogalmazni azt, ami már ott lappangott bennem, és azt is sejtettem, hogy körülbelül honnan is kellene ezt nézni, de ennél tovább egyedül nem tudtam jutni. Amikor segítettek mindezt meg is fogalmazni, attól kezdve már gondolatként lehetett vele bánni, gondolkozásként tovább folytatni.

Amit így tanultam, azt később elég hosszú ideig az RMDSZ-ben próbáltam továbbadni, mert úgy láttam, ott arra nagy szükség lenne. Így utólag meg kell mondanom, hogy nem nagyon sikerült. Ez nem azt jelenti, hogy az hiábavaló foglalatosság volt, mert ott további tapasztalatokat szerezhettem. El lehetett gondolkozni azon, hogy miért viselkednek az emberek úgy, ahogy viselkednek, mit tudnak egymással kezdeni, mikor sokan vannak együtt, és valahogy egyeztetni kellene ... Na, itt keletkezett a félreértés, mert mindig a véleményüket akarták egyeztetni. Ez nagyon érdekes! Ahelyett, hogy az akaratukat akarták volna. Azt, amit sokszor elmondtam, hogy alakítsunk ki egy konszenzust, sokan úgy értették (mert hajlamosak voltak úgy érteni), hogy a konszenzus a vélemények konszenzusát jelenti. Pedig nem erről van szó. A konszenzus az akarat konszenzusát jelenti. Lehet, hogy én nem értek valamivel egyet, de mivel belátom, hogy a másiknak is vannak bizonyos érdekei, elfogadok egy olyan megoldást, ami az én érdekeimet nem sérti annyira, hogy ne tudjam elfogadni; ugyanakkor tekintettel vagyok a másik kívánságára is, és amit így, együtt elfogadtunk, az mindkettőnknek jó. Tehát mi ketten akarhatunk egyet akkor is, ha nem mindenben egyezik a véleményünk. Ezt elég nehéz volt ebben a mi kultúránkban nyilvánvalóvá tenni, de azért nagyon sok jó tapasztalatot is szereztem az RMDSZ-ben, és meggyőződhettem róla, hogy az erőszakmentes konfliktusmegoldás módszerei a mi kultúránkban is működhetnének.

Hogy miért volt mégis olyan kevés foganatja annak, amivel próbálkoztam, hát ennek már nagyon szerteágazó magyarázata van. Az igaz, hogy az emberi gyarlóságnak is nagy szerepe volt ebben, de azért mindent nem lehet csak ezzel magyarázni. Mert az is kiderült közben, hogy nemcsak a konfliktus, hanem a konfliktusmegoldás is kultúraspecifikus, és nekünk meg kellene találnunk a konfliktusmegoldásnak is azokat a sajátos, ránk szabott formáit, amelyek csakugyan működőképesek ebben a kultúrában. Ezt eleinte nem láttam elég világosan. Elég sok időt rápazaroltam, hogy olyan módszereket próbáljak működtetni, amiket Amerikában találtak ki, az ottani kultúra közegében, ahol ezek valószínűleg működnek is. Én meg váltig nem értettem, hogy akkor minálunk miért nem működnek. Hát azért nem működtek, mert az nem úgy van, ahogy azt az amerikaiak sokszor elképzelik – s ez meglátszik a nyelvészetüktől kezdve a konfliktus-megoldási stratégiák amerikai elméleteiig – , hogy tudniillik ami Amerikában jó, az univerzálisan jó.

– *Erre fáztak rá Koszovóban is.*

– Hát erre, persze, hogy erre. Mert ők ott nagy magabiztosan elgondolták, hogy a dolog nagyon egyszerű lesz: egy éjszaka bombázzuk Jugoszláviát, és akkor a szerb vezetés, Miloseviccsel az élen, egész biztosan úgy fog viselkedni, ahogy amerikai szempontból várható, vagyis rögtön nekiül, elkészíti a várható nyereség és veszteség mérlegét, ezt átszámítja amerikai dollárra, s rögtön be fogja látni, hogy neki ez a dolog nem lesz kifizetődő. Hát egyáltalán nem így történt, és másnap nagyon meg volt lepődve a NATO egész vezérkara, hogy nem úgy történik, ahogy ők számították, hanem úgy, ahogy tulajdonképpen előrelátható volt, hogy történni fog, csak hogy ehhez nem a Jugoszláviától kulturálisan és földrajzilag is nagy távolságra élő embereket kellett volna megkérdezni. Én azt hiszem, hogy ha itt Kolozsváron találomra húsz embert megállítottunk volna az utcán, mikor kiderült, hogy a NATO bombázni fogja Jugoszláviát, és megkérdeztük volna tőlük, hogy őszerintük Miloseviccsék erre hogy fognak reagálni, akkor a húsból legalább tizenöt előre megmondta volna azt, ahogyan végül is reagáltak. Mert innen ezt látni lehetett, ehhez itt nem is kellett szakembernek lenni. Tudniillik a konfliktus mindig egy kultúrába ágyazva jelenik meg, egész dinamikáját befolyásolják ennek a kultúrának a sajátos formái, és pontosan ezért nem lehet univerzálisan érvényes konfliktus-megoldási stratégiákat ajánlani. Ezt sajnos még sok amúgy kiváló konfliktus-szakértő sem tudja eléggé, és ez sokszor meg is látszik a kísérletek eredménytelenségén.

– *A konfliktusmegoldás szakirodalma hogyan foglalkozik ezekkel a kulturális különbségekkel? Milyen fogalomrendszerben lehet ezeket egyáltalán úgy megragadni, hogy az megfeleljen a konfliktuskutatás céljainak?*

– Van ennek szakirodalma, persze, de azt inkább a konfliktusok antropológiájával foglalkozó szakemberek írják, és nagy a gyanúm, hogy a konfliktusmegoldás univerzális receptjeit kínálók, akik a gyakorló mediátorokat is képezik, azt a szakirodalmat nem olvassák. A konfliktusokkal foglalkozó könyvek közt találtam egy igazán nagyon jót, a

David Augsburgerét (holland barátaimtól kaptam), az a címe, hogy *Conflict Mediation Across Cultures*. Arról szól, éspedig a konfliktusmegoldás gyakorlatában is felhasználható módon, hogy a különböző kultúrákban hagyományosan hogyan oldják meg konfliktusaikat az emberek. Ő az az általam olvasott szerzők közül, aki nemcsak hogy figyelembe veszi, hanem minden konfliktusmegoldás kiindulópontjává teszi azt, hogy az emberek különböző kultúrákban élnek.

Ez a könyv jó példa a fogalomrendszerre is. Van ott egy nagyon érdekes kultúratipológia, nem Augsburger találta ki, ő is másokra hivatkozik. Alapvetően két kultúratípust különböztet meg. Az egyik az úgynevezett szűk kontextusú kultúra, mint a nyugat-európai fajta, leginkább tán a német vagy a svéd. Erre az jellemző, hogy az emberek nagyon kevés emberrel tartanak fenn informális, személyes kapcsolatokat, a többiekkel csak formális kapcsolataik vannak. Az ilyen kultúrákban a személyi szféra nagyon szigorúan körül van határolva, és ugyanolyan szigorúan megkövetelik azt, hogy ezt a határt mindenki tartsa tiszteletben. Ilyen környezetben a konfliktusok is legtöbbször formális kapcsolatokban keletkeznek, hiszen az emberek érintkezésének legnagyobb része ilyen természetű, ezért megoldásukra a formális kapcsolatokhoz igazított módszereket lehet alkalmazni. Ezért is van az, hogy az ilyen kultúrában élő emberek a konfliktusokban problémaorientáltak: nem az érdeklő őket, hogy *rendezem a másik emberrel való viszonyomat*, hanem az, hogy *oldjuk meg a problémát*. Csúnyán hangzik, de azt kell mondanom – szó szerint értve a kifejezést –, hogy „embertelenül” viselkednek a konfliktusokban, az embert mintegy kihagyva. Sokkal inkább előtérbe kerülnek a formális szabályok, az egyezmények, a szerződések. Még az is előfordul például, hogy egy nagyobb családi konfliktus megoldásához, ha nem olyan természetű, hogy pszichoterapeutának kellene foglalkoznia vele, a családtagok között közvetítő szakembereket hívnak segítségül (ezek a hivatásos mediátorok), és a végén írásos szerződésbe foglalják a megegyezést, amit mindkét fél alá is ír. Hát ez a mi számunkra egyenesen borzasztó lenne. Minthogy ott a kapcsolatok legnagyobb része formális kapcsolat, emiatt alapvetően hozzátartozik a biztonságérzetükhöz az, hogy a személyt érintő információk legyenek bizalmasak, a szabályok pedig legyenek világosak, jól működjenek, és hogy a szabályokat mindenki tartsa be. Ezért aztán a szabályok merevek, rugalmatlanok, de ez ott nem zavar senkit, sőt nagyon jónak tartják, tudniillik ez az egyetlen dolog, ami a társadalmat összetartja – hogy működnek a szabályok, a megállapodások és az egyezmények. Ezzel szemben a másikkal, a tág kontextusú kultúra, mint amilyen – személyes tapasztalataim alapján – a bukaresti ...

– *Inkább, mint a kolozsvári?*

– Inkább. Persze, hogy inkább. Az egy olyan kultúra, ahol a személyes szférának tulajdonképpen nincsen világos határa. Van persze az egészen intim szférának egy határa, amely bizonyos jellegű események behatároltságára vonatkozik, de ezen túl az ember

társadalmi kontextusába és mindennapi kapcsolatrendszerébe tulajdonképpen mindenki, mondjam úgy, hogy minden felebarátja beletartozik.

– *De ez azzal is jár, hogy úgy indulok elintézni a hivatalos dolgaimat, hogy személyes ajándékokat viszek, vagyis a hivatalban is személyes relációkat működtetek.*

– Persze. De ne gondold, hogy ez nekik is olyan rossz. Ezek az emberek nem tudnak formális relációban mozogni. Nem tudnak, nem is akarnak, meg sem próbálják. Ezért az ilyen kultúrákban adódó konfliktusok nem formális relációkban keletkező konfliktusok, hanem egy kicsit mindig emlékeztetnek arra, amilyen a családi konfliktus szerkezete. Az ilyen típusú kultúrában az emberek a konfliktushelyzetben nem problémaorientáltak, hanem relációorientáltak: sokkal fontosabb számukra az, hogy *rendezzük az egymással való jó viszonyunkat*, mint az, hogy a probléma rögtön és véglegesen megoldódjon. A probléma megoldását, azt rá lehet bízni az időre, mert ha mi már rendeztük egymással a viszonyunkat, ezzel már megteremtettünk egy olyan helyzetet, amelyben a probléma majd valahogy magától meg fog oldódni. Azt persze nem nagyon lehet előre tudni, hogy mikor, de hát az kit érdekel? Az ilyen kultúrákban az idő nem kimért idő, és nem is kiszámítható, hanem határtalan idő. Ezekre a kultúrákra nem jellemző az, ami az amerikaiakra, hogy az idő pénz, vagy pénzre lehet átfordítani. Vannak persze itt is szabályok, de ezek rugalmasak, a „szükség törvényt bont” elve lépten-nyomon érvényesül: ha a helyzet úgy kívánja, el is lehet tőlük térni. A konfliktus megoldásához itt még az sem fontos, hogy az igazság mindenáron kiderüljön, sőt sokszor még tapintatosan vigyáznak is rá, hogy ne derüljön ki, hiszen minek még szegénybe is hozni valakit mások előtt, ha a relációt anélkül is rendezni lehet? Mert ott az olyan dolgok vannak előtérben, mint a szegény, a becsület vagy a büszkeség.

Mi meg, magyarok, valahol az említett két típus között, átmeneti helyzetben vagyunk. (Persze ezt már nem Augsburgi mondja, hanem én teszem hozzá.) Mi a bukaresti fajta kultúrától már idegenkedünk, tolakodónak, bőrünk alá bújónak, indiszkrétnek, sőt impertinensnek érezzük, éppen azért, mert bennünket is rögtön bevonnak az ő személyes szférájukba, illetve belegázolnak a mienkbe. Ugyanakkor a német vagy a svéd fajtát meg hidegnek, ridegnek, gépiesnek érezzük. Látszik, hogy egyik se nekünk való. Mi valahol félúton vagyunk, ami pedig a konfliktus-megoldási esélyeink szempontjából nem egy jó állapot, mert a régi tág kontextusú kultúránk konfliktusmegoldó stratégiái *már* nem működnek, a szűk kontextusúhoz illők meg *még* nem működnek, hiszen a kultúránk sem igazi szűk kontextusú még (bármennyire is igyekszünk pedig arrafelé haladni). Ezért is olyan kiábrándítóan stílustalanok a magyarok közötti konfliktusok. Izgágák, durvák, formátlanok – csúnyák egyszóval. Meglátszik rajtuk, hogy nincsenek rájuk jó módszereink. Lehet, hogy ezzel is összefügg az öngyilkosságok feltűnően nagy aránya a magyarok körében: akinek nincsenek hozzá megfelelő eszközei, hogy bánni tudjon a konfliktusaival, az tehetetlenségében maga ellen fordítja az agresszivitását. Erre vall különben az is, hogy az öngyilkosságok akkor kezdtek el feltűnően szaporodni, mikor intenzívebben elkezdtünk

„Európához csatlakozni”. Ezt egyébként a maga szimbolikus módján már Arany János is megírta a *Hídavatásban*, hiszen akkor a közlekedési hálózat korszerűsítése, az új híd jelentette a modernizációt.

Visszatérve a koszovói problémára: Szerbia fölött lelőttek egy NATO-repülőgépet, ami 40 millió dollárba került. Annak az árából a világ legjobb konfliktus-antropológiai intézetét lehetett volna létrehozni, annak a szakemberei előre megmondhatták volna, hogy Koszovóban, illetve Szerbiában és általában egy tág kontextusú kultúrában hogy fognak viselkedni az emberek, hogy fognak arra reagálni, ha ilyen módszerrel akarják őket rákényszeríteni valamire. Megmondhatták volna, hogy ebben a kultúrában senki sem fogja azt a szégyent elviselni, hogy engedjen egy ilyenfajta nyomásnak. A büszkeségük ezt el fogja utasítani, és nemhogy engednének, hanem még jobban be fognak keményíteni, annyira, hogy aztán már tárgyalni se igen lehet velük. Ezt egy jól felkészült antropológus előre meg tudta volna mondani. Csakhogy ehhez valakinek a vezérkarból eszébe kellene jusson, hogy kérdezzen meg egy antropológust. Viszont éppen ez az, ami nagyon nehezen tud eszébe jutni valakinek, aki azt hiszi, hogy ami náluk érvényes, az univerzálisan érvényes.

– *Augsburger tipológiája tartalmaz-e valamiféle értékítéletet vagy értékhierarchiát is?*

– Nem, ő egyszerűen leírja, hogyan működnek ezek a kultúrák, milyen szerkezetű az értékrendszerük, illetve mi történik a konfliktusokban. Nincs arról szó, hogy az egyik jobb, mint a másik, hanem egyszerűen más. Nekem viszont nagyon nehéz megállnom, hogy ne fűzzek hozzá értékítéletet is, ha már szóba került, mert akármennyire furcsának tűnik is, az én számomra a tág kontextusú kultúra sokkal emberibbnek, vagyis emberre szabottabb kultúrának látszik, mint a nyugat-európai szűk kontextusú. Nem is jó, hogy nyugat-európainak mondjuk, mert ez azt hozza magával, hogy a kelet-európaiat állítsuk vele szembe, pedig az nem a kelet-európaival, hanem a világ többi részével áll szemben. Ezt meg azért kell hozzátenni, mert így könnyebb észrevenni, hogy nem a világ többi része a „sajátos képződmény”, hanem az újabb szűk kontextusú kultúra. Igazából az ember normális viselkedésének nem nagyon felel meg ez a beszűkített relációhálózat. Egyáltalán nem véletlen az, hogy a neurózisoknak olyan nagyon szignifikáns földrajzi megoszlása van. Ha azt nézzük, hogy a szkizofrénia a populáció egészéhez viszonyítva milyen százalékban jelentkezik, akkor meglepő egyformaságot látunk a földkerekség bármely pontján. Az tudniillik egy betegség, valószínűleg genetikai háttere is van. Tehát körülbelül ugyanolyan százalékban lesznek az emberek szkizofrének Svédországban is, és az ausztráliai bennszülöttek közt is. A neurózisoknak ezzel szemben a szűk kontextusú kultúra a klasszikus helye, ez ott mondhatni „népbetegség”. De még ott is ki lehet mutatni aránybeli különbségeket: az egyértelműen és jellegetesen szűk kontextusú kultúrában a legnagyobb a neurózisok aránya. Tudniillik nagyon nehéz az embernek normálisan viselkedni, illetve megőrizni jó közérzetét egy nem egészen embernek való kultúrában. Lehet, hogy furcsa,

hogy ezt mondom, de egy kultúrával sok minden történhet, még az is megeshetik vele, hogy olyan irányba megy el, ami nem biztos, hogy az embernek aztán jó is lesz.

– *Akkor is, ha a mutatók meggyőzőek, vagy egyenesen elkápráztatóak?*

– Az más kérdés, hogy egy ilyen kultúra nagyon hatékony tud lenni, de nem biztos, hogy az embernek abban élni ugyanolyan előnyös.

– *Az embernek, vagy pedig a tág kontextusú kultúrában élő embernek?*

– Az embernek. Mert ha nem így lenne, akkor csak az lenne neurotikus, aki innen emigrált oda. De azok közül is sokan azok lesznek, akik ott születtek, és ott élnek.

– *Beszéltünk arról, hogy a generatív nyelvészet egy univerzális grammatikát feltételezett, a szűk kontextusú kultúra pedig egy univerzális embert képzel el. Össze lehet-e ezt a kettőt kapcsolni?*

– Lehet, hogy van valami összefüggés, de nem biztos. Én inkább ott látok összefüggést, hogy az univerzális grammatika gondolata Amerikában született meg, és – legalábbis kezdetben – elég sok minden belekerült abból, amit Chomskynak alkalma volt az amerikai angolban megfigyelni. Ugyanakkor a konfliktusmegoldás univerzális receptjei szintén jellegzetesen amerikai produktumok. Az „univerzális ember” is, ahogy te mondtad, inkább amerikai szemléletre vall, nem annyira a szűk kontextusú kultúra hozza magával. Hogy ez miért van így, azt jobban megértjük, ha elgondoljuk, hogy az Egyesült Államok anyagi és szellemi potenciálját tekintve túlnötte magát, olyan értelemben, hogy akkorára nőtt, hogy úgy érzi, beérheti saját magával. Elég sokat mond, hogy például George Lakoffnak az egyik sokat idézett, a kognitív nyelvészet egyik alapkönyvének számító munkája, az 1987-ben megjelent *Women, Fire, and Dangerous Things* tartalmaz egy tizenhat oldalas bibliográfiát, amelyben kizárólag angol nyelvű irodalom van, és főleg amerikai. Ez azt mutatja, hogy Amerikában egy tudós el tud élni, egyetemi professzor lehet úgy, hogy esetleg amerikai szerzőkön kívül más szerzőket nem is olvas. Más nyelvet az angolon kívül nem is kell tudnia. Nyilvánvaló, hogy a kulturális diverzitás iránti érzékenységnek ez nem használ, így nem tűnik fontos problémának az, hogy másutt az emberek hogy gondolkoznak, milyenfajta kultúrában élnek.

Vannak ott persze olyan szakemberek is, akik más kultúrákkal foglalkoznak, azoknak elsősorú szakértői, és nagyon érdekes őket meghallgatni, mikor idejönnek. Mert látszik, hogy mindent tudnak, amit egyszer a szakirodalomból meg a teóriákból tudni lehet, elmondják a mi kultúránk minden jellegzetességét gyönyörűen, csak azt az egyet nem látják, hogy miről is van szó. Nagyon tanulságos emlékem az, hogy éppen mikor a Mátyás-szobor körül össze voltak gyűlve a tiltakozó kolozsvári magyarok, mert erővel rászerezték azt az a ominózus román nyelvű feliratot, és nagy riadalom volt, nagy felbolydulás, szóval éppen akkor jött egy amerikai csoport, jött minket a helyszínen tanulmányozni. Volt köztük politológus, szociológus, újságíró, voltak vagy öten. Ide jöttek az egyetemre, itt beszélgettünk ebben a szobában. Mesélni kezdtem nekik, hogy hogy van ez a dolog, majd egy idő után, mikor már mindenre csak azt mondták, hogy „yes, yes”, ami azt jelentette, hogy

most éppen egy kukkot sem értenek az egészből, azt mondtam nekik: Tudják, mit? Sétáljunk egyet! Elmegyünk a Főtérre, mutatom nekik a Mátyás-szobrot. Mondom nekik, hogy az az úr, aki ott ül a lovon, a magyaroknak talán a legnagyobb királya volt. Van arról szó, hogy esetleg félig-meddig román eredetű volt. De az egy külön dolog, ha igaz volna, se számítana sokat. A szobor viszont, az egy magyar szobrásznak az alkotása, és mint műalkotás kétségkívül a magyar kultúra tartozéka. És mi nagyon nem szeretjük azt, hogyha abba mások, akiknek semmi közük hozzá, a mi megkérdésünk nélkül belemattnak, mégpedig úgy, hogy a mi hagyományaink nagy királyát is sértegetik vele. Így már mindjárt kezdtek értegetni is a dolgot, nemcsak tudni. Mondom erre, hogy akkor sétáljunk még egy kicsit. Menet közben beszélgetünk, elérünk a Mátyás-házig. Na, jól nézzék meg, ebben a házban született az az úr, aki ott ül a lovon. Nézik, de látom, hogy nem látják. Hozzáteszem hát, hogy ez úgy ötven évvel Amerika felfedezése előtt volt. Erre az egyiküknek kiszalad a száján: „O, no!” Azt, hogy valamit a szemével láthat, ami Amerika felfedezése előtről való, azt szinte képtelen volt azonnal felfogni. De bizony igen, mondom, sőt ez a ház akkor már nem is volt új, mert nem akkor építették, csak azért, hogy itt szülessen meg Mátyás király, hanem már azelőtt is megvolt! Akkor estek végre gondolkodóba, és látszott rajtuk, hogy kezdenek csakugyan érteni is már valamit abból, amit amúgy elméletileg nagyon jól tudtak pedig, vagyis hogy itt mások az idődimenziók, meg más a háttér, meg minden ... Hát ez is mind hozzátartozik a konfliktusok problémáihoz, hogy ezekre a dolgokra is tudjunk odafigyelni, mert ezek mind olyan tényezői a kultúrának, amelyek a konfliktust is alakítják.

– *Milyen átfedéseket látsz a kognitív nyelvészet és a konfliktuskezelés tudománya között, hol segített esetleg neked egyikben a másik?*

– Ez a két tudományág egy bizonyos területen nagyon is átfedi egymást. Van egy interdiszciplináris terület, ahol főleg azt lehet vizsgálni, hogy a különböző nyelvi formák, például bizonyos terminusok vagy metaforák, amiket az emberek használnak, mikor a konfliktusban a problémáról beszélnek, milyen mértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy az a konfliktus fennmaradjon, fokozzák-e vagy enyhítik a konfliktust.

Nemcsak olyasmiről van itt szó, hogy milyen módon közöljük a másik emberrel az övétől eltérő véleményünket. Az nem annyira kognitív nyelvészeti, hanem inkább kommunikációtechnikai kérdés. Például sokszor nagy bajoknak lehet elejét venni azzal, ha az úgynevezett te-közlések (vagy ő-közlések) helyett én-közléseket alkalmazunk. Ezt a tudást ebben a mi kultúránkban is hasznosítani lehet, nem függ olyan nagyon a kulturális különbségektől, ezek megtanulható dolgok, kommunikációtechnikai problémák. Emlékszem rá, volt olyan kerekasztal, ahol egymástól nagyon eltérő véleményű, egyet nem értő magyarok ültek szemben egymással. Én voltam a moderátor. Eleinte bizony elég gyakran kellett megállítanom a beszélgetést amiatt, hogy valaki megint úgy mondta, hogy: „Nincs X-nek igaza abban, hogy ...” Muszáj volt megállítanom, azzal, hogy mondja már egy kicsit másképpen: „Én nem tudok egyetérteni azzal, hogy ...” Ezt mindenki tudomásul fogja venni,

és mindenki el is fogja ismerni, hogy a másíknak joga van egyet nem érteni. De ha úgy mondja, hogy X-nek nincs igaza, akkor legalább tíz percet, ha nem egy félórát biztosan el fogunk pocsékolni, mert azalatt nem a problémáról fogunk beszélgetni, hanem arról fogunk vitatkozni, hogy igaza van-e X-nek, vagy nincs. Pedig nem ezért gyűltünk ide össze. Mondom, az elején gyakrabban kellett emiatt félbeszakítanom az embereket, de feltűnően gyorsan megtanulták, öröm volt látni. Mert hamar belátták, hogy sokkal célszerűbb és hatékonyabb így beszélgetni. Ezt különben ugyanígy érvényesnek látom a tudományos vitákban is, mert ott is sok bajt el lehet kerülni a megfelelő fogalmazásmóddal. Ha azt mondom, hogy én valamivel nem tudok egyetérteni, akkor azt is elmondhatom, hogy miért. Az meg nem az én dolgom, hogy eldöntsem, hogy igaza van-e a másíknak, vagy nincs. Ez is olyan dolog, ahol a nyelvész segíthet a konfliktusok megoldásában, de ez, mondom, inkább kommunikációtechnikai ügy.

A kognitív nyelvészetnek ott lehet szerepe, ahol azt a beszédmódot kell elemezni, ahogy a problémáinkat megfogalmazzuk, ahogy megpróbáljuk a másík ember számára is érthetően előadni. Most egy olyan példát említek, amely mindenkinek ismerős, mert sajnos itt zajlik körülöttünk: a magyar kisebbség és a román többség közti konfliktushelyzet nagyon szerteágazó elemekből összetevődő problémáját. A konfliktus tárgyát képező problémák legtöbbször politikai diskurzus formájában fogalmazódnak meg, az meg nagyon szívesen él az absztrakt kategóriákkal, valahol fenn az absztraktumok világában mozog, és semennyiért le nem szállna onnan. Világos pedig, hogy ha egy probléma csakugyan problémája az embereknek, akiről állítólag szól ez a diskurzus, akkor az ő számukra ez a probléma nem ilyen absztrakt formában, hanem nagyon is konkrét formában jelenik meg. Sokkal célszerűbb lenne tehát konkrét megjelenési formájukról beszélni, mikor a problémát ismertetjük, és pedig úgy, mint igazi emberek igazi problémáiról, és nem mint absztrakt kategóriák, elvek és elméletek problémájáról. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy ez az egész dolog nálunk egy tág kontextusú kultúra körülményei között zajlik, úgy, hogy a többség inkább ahhoz tartozik. Az ilyen kultúrában az emberek sokkal érzékenyebbek a más emberek problémáira, mint az absztrakt, formális szabályok fontosságára. Itt nagy gondot okoz a kulturális különbség, az, hogy a romániai magyar politikai elit valamivel közelebb áll a szűk kontextusú kultúrához, mint a román, így aztán a mi magyar politikusaink természetesnek tartják, hogy azt a kifejezésmódot válasszák eszményképüknek, amit Strasbourgban is jól el lehet adni. A politikai diskurzus eleganciáját látják abban, hogy szakszerű, akkurátus, absztrakt elvi vitát folytassanak. Csak egy baj van: hogy a mi problémáinkat nem Strasbourgban kellene megoldani, hanem Bukarestben, ott meg ennek az égvilágon semmi hatása nincs, sőt a becsülete se nagy. Hiszen ez a beszédmód nem is nagyon alkalmas arra, hogy csakugyan arról beszéljünk, ami az embereknek problémája, hanem valami egyébről beszélünk vele, ami egy nemzetközi jogászkonferencián mint absztrakt elméleti konstrukció,

problémafelvetés, helyzetelemzés biztosan nagyon jól beválik. Csakhogy nekünk egy problémát kell megoldani, és azt a problémát a gyakorlatban kellene megoldani.

– Mondhatnál erre egy példát is?

– Többet is mondhatnék, de hosszú lenne, úgyhogy tényleg csak egyet mondok. Valamikor mindjárt 90 elején jelent meg az a kifejezés, hogy *kollektív jogok*, erről aztán rengeteget beszéltek, s a sok beszédből az jött ki, hogy amíg ezt nem biztosítják a kisebbségeknek, addig nem lehet semmit megoldani. A kognitív nyelvész persze gyanakvó: tudja, hogy olyan a nyelvünk, hogy sok mindenről lehet vele beszélni akkor is, ha az a valami igazából nincsen is, hanem csak a szavakban van. Lehet például beszélni a manóról is, pedig olyat még senki se látott. Amiről meg beszélni lehet, arról előbb-utóbb valamilyen fogalmunk is lesz, az a fogalom meg éppen olyan lesz, amelyet a beszéd – és csakis a beszéd! – alapján ki lehet alakítani. Mivel mindezeket tudja, a kognitív nyelvész, ha olyasmivel találkozik, mint a „kollektív jogok”, rögtön azon kezd gondolkozni, hogy igazából mit is fed ez a fogalom, illetve terminus. Fed-e valamit egyáltalán, vagy csak szavakból konstruált valami? De nemcsak ezt vizsgálja, hiszen ezt akárki vizsgálhatja. Őt az is érdekli, hogy mit csinálnak majd az emberek ezzel a terminussal, hogyan fogja ez a fogalom a továbbiakban modellálni a problémáról való beszédüket, a gondolkozásukat és a viselkedésüket. Ha erről kezdenek beszélni, mennyire mutatja ez meg az igazi probléma természetét, vagy mennyire rejti el?

Erről nekem nagyon szomorú tapasztalatom van. Tudniillik az ember úgy van vele, hogy amiről beszélni lehet, az biztosan van is. Már annyiszor leírták újságban, elmondták nyilvánosan, hogy most már nagyon sok ember csakugyan hiszi is, hogy ameddig itt nekünk a kollektív jogainkat nem biztosítják, addig mi itt labdába nem rúgunk. Nem tudják ugyan az emberek, mit kell érteni azon, hogy *kollektív jogok*, csak azt tudják, hogy az valami nagyon fontos. Tehát akkor ezért kell nekünk harcolnunk. Erre álltunk hát rá gőzerővel. Ebben viszont az a kellemetlen, hogy mihelyt a diskurzus áttevődik erre az absztrakt szintre, ott az emberek tényleges problémáiról többet nem esik szó. A másik fél nagyon is hálás volt nekünk azért, hogy kitaláltuk ezeket a kollektív jogokat, mert nagyon kényelmes helyzetbe hoztuk vele. Tudniillik ha bármilyen vitán, dialóguskezdeményen, találkozáson, kerekasztalon vagy politikai tárgyaláson valakinek kiszaladt a száján az, hogy „kollektív jogok”, a másik fél rögtön lecsapott rá, és az egész beszélgetés pillanatok alatt átalakult egy elméleti diskurzussá, ami a továbbiakban arról szólt, hogy de kik a jogalanyai a kollektív jogoknak, van-e ilyen, el lehet-e képzelni kollektív jogokat az egyéni jogok mellett, és így egy teljesen teoretikus szintre terelődött át a beszélgetés, ami egyszerűen lehetetlenné tette azt, hogy a tényleges, reális problémák egyáltalán szóba kerüljenek.

A dolog természetéhez tartozik, hogy mennél inkább megszokják az emberek, mennél inkább valóságosnak, reálisnak hiszik az ilyen absztraktumokat, annál inkább úgy veszik, hogy azon már nem is kell gondolkozni, hogy ezek mit jelentenek, úgy vannak vele, hogy

„én ugyan nem tudnám pontosan megmondani, de más biztosan tudja”. Csakhogy más se tudja. Kipróbáltam. Készítettem egy kis kérdőívet, ráírtam, hogy: „Kollektív jogainkon értjük ahhoz való jogunkat, hogy: 1. ..., 2. ..., 3. ...”, elmentem tízig, gondoltam, annál több tán nem lesz. Szétosztogattam olyan embereknek, akik szentül meg voltak győződve róla, és fennen hirdették is, hogy nekünk a kollektív jogainkat kell kiharcolnunk. Ötöt kaptam vissza a negyvenből, ebből kettőn olyasmi volt, hogy „de hát ezt mindenki tudja”, három meg ilyen általános dolgokat mondott, hogy legyenek iskoláink, meg legyenek diplomaink. Pedig nekem nem ilyen válaszokra lett volna szükségem, mert engem nemcsak a kognitív nyelvész szemszögéből, elméletileg érdekelt a dolog, hanem egy nagyon is gyakorlati problémát szerettem volna vele megoldani. Én azt szerettem volna elérni, hogy ha már annyira beleszerelmesedtünk a „kollektív jogok” terminusba, akkor egye fene, használjuk ezt is, de csak az elméleti diskurzusban, tehát olyankor, mikor nem arról van szó, hogy konfliktust és problémát kell megoldani, hanem csak beszélünk, a magunk gyönyörűségére, ahogy szoktunk. De mikor problémát kell megoldani, akkor ne ezt használjuk, hanem bontsuk ezt le konkrétumokra, hogy lássuk pontosan és hiánytalanul, hogy miből tevődik össze, és akkor azzal a listával kell odamenni a másik félhez, hogy nézd, mi konkrétan ezt szeretnénk, meg ezt szeretnénk, és ebből az egészből együttvéve úgyis összeáll az, amit mi összefoglaló névvel magunk között úgy nevezünk, hogy „kollektív jogok”. Igen ám, de kisült, hogy senki se tudja, hogy az miből áll! Harcolunk valamiért, és nem tudjuk, mi az! Nyilvánvaló, hogy ez egyben egy komoly kognitív nyelvészeti probléma is, mert látszik, hogy előbb megjelenik egy szó, egy terminus, aztán megjelenik egy fogalom, ez az emberek gondolkozását ráállítja valamire, arról kezdenek vitatkozni, abba ölik bele a rengeteg energiát, és közben a problémával nem foglalkozik senki, mert arra már nem marad idő. Ez pedig nagyon akadályozza a konfliktus megoldását. És sajnos nemcsak ez az egy ilyen terminus van, hanem sok.

Egyébként engem az lepett meg, hogy tulajdonképpen máig sem derült ki igazából, hogy ezek mitől kollektív jogok. Nyilvánvaló pedig, hogy amióta csak demokrácia van, kollektív jogok is vannak, mert e nélkül egyszerűen nincs demokrácia. Csakhogy ezeket régebben nem nevezte így senki. Ha most megjelenik egy új terminus, akkor az valami új dolognak is tűnik. Miről is van szó? Itt ülünk most hárman, nekünk, ugye, külön-külön egyikünknek sincsen jogunk megválasztani az államelnököt, hanem sok más emberrel együtt van egy ilyen jogunk. A választójog arra hatalmaz fel, hogy *részt vegyék* a választásban. Ilyenként egyéni jog. De *megválasztani* az államelnököt, arra nem külön-külön van joguk az embereknek, hanem csak soknak együtt, és jól be van határolva, hogy kiknek: azoknak, akik román állampolgárok, akik nagykorúak, akik nem elmebetegek stb. Ki van jelölve egy csoport, és annak van kollektíve ilyen joga. Érdekes módon ilyenekről nem esett szó a kollektív jogok kapcsán, hanem látszott, hogy valami misztikus dologgá alakult az egész. És akkor még mi csodálkozunk, ha a másik fél nem érti! Vajon nem értené jobban, ha inkább azt

mondanánk egyszer neki: „Ide hallgassatok, mi sosem szóltunk bele abba, hogy a ti gyerekeitek milyen nyelven tanuljanak bizonyos tantárgyakat az iskolában. A ti gyerekeitekről van szó, ez csakis a ti dolgotok, tirátok tartozik. És azt szeretnénk, ha ti is ránk hagynátok, hogy döntsük el mi magyarok közösen, hogy a mi gyerekeink mit milyen nyelven tanuljanak. Hát ti tényleg rendjénvalónak tudjátok azt tartani, hogy csupa olyan emberek döntsék el, hogy a magyar gyerek milyen nyelven tanulja a földrajzot, akiknek nincs se magyar gyerekük, se magyar unokájuk, azokat meg, akiknek van, meg se kérdezzétek?” Ez például egy tényleges összetevője lehetne annak, amit a misztikus „kollektív jogok” néven szoktak emlegetni, és ezt a másik fél is mindjárt könnyebben megértené. Az persze más kérdés, hogy vajon egyet is értene-e vele rögtön, de ha vitatkozni kellene is vele, akkor is reális problémáról kellene vitatkozni, nem absztraktumokról.

A konfliktusmegoldás nagyon reménytelenné válik akkor, ha áthelyezzük az absztraktumok szintjére. Mi mégis azon igyekszünk folyton, hogy mennél tisztább teoretikus elvekkkel lépünk fel. Az érveinkben is ez látszik, mert állandóan a nemzetközi egyezményekre hivatkozunk, meg az európai normákra, amelyek melleleg nem léteznek (nincs olyan, hogy európai normák, sőt ha bizonyos nyugat-európai országokat nézünk, akkor mi elég rosszul járnánk, ha azok normáit alkalmaznák nálunk is). De ez is egy ilyen misztikus fogalom, és rögtön át is alakítja a problémalátást: úgy tünteti fel a dolgot, hogy a problémát csak azért kell megoldani, hogy igazodjunk a nemzetközi szabályokhoz, egyezményekhez, ilyesmihez, ami melleleg a másik félnek nem is biztos, hogy olyan sürgős, és szinte az észrevehetetlenségig elrejtí az, ami pedig a legfontosabb lenne az egészben: hogy a problémát nem ezért kell megoldani, hanem azért, mert probléma, és rengeteg ártatlan ember szenved amiatt, hogy nincs megoldva.

Hát itt lehetne szerepe a kognitív nyelvésznek: segíthetne a konfliktusokkal viaskodó embereknek kiszabadulni az üres szavak csapdájából. Nagyon érdekes tanulmányok szólnak arról is, hogy mennyivel könnyebbé lehetne tenni a problémamegoldást abban az esetben, ha nem azokat a metaforákat használnánk, amelyeket használunk, hiszen a metafora nagyon sokszor aránytalanul kiemel valamit, egy csomó mindent pedig eltakar. Ha egy másik metaforát használunk, akkor az más dolgokat emel ki, és lehet, hogy az előnyösebb. Tehát a problémáról való beszéd, a helyzetelemzés, a konfliktusban és dialógusban való beszéd módjának a vizsgálata nagyon is a kognitív nyelvészetre tartozik, és ha a politikusok oda is figyelnének rá, azt nagyon jól fel is lehetne használni. Csakhogy úgy van ez, ahogy Peter Trudgill mondta nekem, egy kitűnő angol szociolingvista: ne csodálkozzam én azon, ha a mi politikusaink nem hallgatnak a szakemberre, hiszen Angliában se hallgatnak, és sehol se hallgatnak, mert a politikus egy más szférában mozog, és általában nem érdekli különösebben, hogy mit mond a szakember.

*Kérdezett és lejegyezte:
Barabás Kálmán, Berszán István*

LKKT 2000/1. 62–72.